

От миграция към мобилност:

политики и пътища

Анна Кръстева

Резюме

„Миграционната планета” (Cl. Blandin), „XXI в. – век на народите в движение” (Guterres), „епохата на миграцията” (St. Castles and M. Miller) – изобилни са метафорите, с които мислим двадесет и първото столетие с термините на мобилността. Миграционната глобализация се разгръща в дълго историческо време, но именно в съвременността международните миграции получават толкова резониращ политически ефект и толкова голяма социална плътност. Най-съществената промяна се отнася до новото място на миграцията сред стратегическите национални и глобални приоритети. От една от публичните политики наред с другите, миграционната политика амбициозно заема централна позиция и се утвърждава като топ приоритет и на politics, и на policies, и на международните отношения.

Амбицията на книгата е да анализира миграцията триизмерно: *Как мислим миграцията – миграционни теории; Как се разгръща миграцията – миграционният феномен; Как управляваме миграцията – миграционна политика*, всеки от въпросите е предмет на една от трите части на книгата. Първата част анализира концептуализацията на миграцията през двойствената призма на изобилен речник и флуидни концепти и разсъждава как се развиват и как (не) трябва да се анализират миграционните концепции. Миграционният феномен е артикулиран във втората част в три форми: европейски, балкански, български. Последният също е разгърнат в неговата двуизмерност: *Да бъдеш българин/ка в чужбина – българският емиграционен феномен; Да бъдеш чужденец/ка в България – българският имиграционен феномен*. Как управляваме миграцията чрез двете политики – миграционна и интеграционна – е предмет на анализ на третата част с фокус върху комунитаризацията на европейската миграционна политика и институционализацията на българската миграционна политика.

Изследването разработва и оригинален теоретичен модел, разглеждащ миграцията в *четириполюсната координатна система на пост-вестфалската държава, опитомената глобализация, глобалния град и пулсиращия пазар*. Тази ‘координатна система’ е теоретичната рамка за картографиране и на миграционните теории, и на миграционните политики, и на пост-комунистическия миграционен феномен с неговата логика на ре/де/териториализация с променлива легитимност.

Изследването се вдъхновява от методологическия праматизъм на Чикагската школа с пределна диверсификация на методите – днес писмата са заменени със социални мрежи и блогове, като са комбинирани с над двеста интервюта и повече от десетгодишен терен. „Мога да начертая географска карта с миграция на тъгите. Едни места са тъжни в един век, други – в друг“. Само голямото перо на Георги Господинов може така фино и проникновено да свърже пространственост, темпоралност, екзистенциалност. Този прекрасен цитат въвежда в сърцето на подхода на автора:

политика и поетика като двуизмерната призма, през която се анализират понятията, политиките, пътищата. ‘Изкуството и занаята на анализа на политиките’ е сполучливата формула на Zincone и Caponio за използването на различни изследователски техники и методологии, които са продуктивни на конкретните цели на изследването. Именно този подход вдъхновява миксирането на житейски разкази с политологичен анализ на правни и политически документи, дискурс анализ на политически език с концептуална история на ставането на понятията и формирането на концептуални клъстери, диахронен анализ и на миграционната политика, и на миграционния феномен със синхронен анализ на европейския, балканския и българския миграционен феномен, социологически анализ на ‘тъги’, представи, образи с включено наблюдение на имигрантски общности и интеркултурни взаимоотношения, социологически анализ на идентичностни ре/де/конструкции с политологичен анализ на формирането на нова транснационална контекстаторна и дигитална гражданственост.

Резултатите от изследването могат да се резюмират в седем заключения. Първото е преходът *от миграция към мобилност*. Той релативизира валидността на редуционистките схеми на неокласическата миграционна теория с акцента върху разликата в доходите, който подценява символните, професионалните и екзистенциални измерения. От миграция към мобилност изразява посткомунистическия опит на прехода от установяването в приемната страна към ‘установяване в мобилността’. Емпиричното изследване и на българите в миграция, и на имигрантите в България показва, че миграционният проект не се стреми бързо да кристализира, а предпочита траенето, което трансформира в рефлексивност и оптимизация. Класическата имиграция не е забравена, нито отхвърлена, но все повече се експериментират нови форми, които отправят повече към мобилността отколкото към миграцията. Миграция и мобилност не са антиподи, а различни модалности с нарастваща диверсификация и интензификация на интерференциите между тях. Новата теоретична перспектива позволява да се преодолее концептуализацията в термините на миграция, за да се отвори по-широко теоретично поле, по-отворено и по-адекватно за обяснение на по-флуидни пътища, както и за разбирането на навързването на мобилност – връщане – ново тръгване, на транснационализация на практиките, на индивидуализация на ‘употребите’ на мобилността в професионални и екзистенциални проекти.

Второто заключение се отнася до дилемата *потоци или флуидност, структура или актьори*. Два теоретични клъстера се конкурират за обяснението на посткомунистическите миграции. Първият е концентриран върху силата на push и атрактивността на pull. Настоящото изследване допринася за развитието на втория. Негов концептуален център е мигрантът като актьор. Как при мощното детерминиращо влияние на миграционни системи и миграционни вълни мигрантът успява да се конституира като актьор чрез саморефлексивност, проект и активност е ключово теоретично предизвикателство. Теоретичните предпочитания на автора са рефлексивни и критични: не споделям безрезервно нито оптимизма на А. Турен за триумфиращия актьор, способен всичко да промени, нито диагнозата за ‘смъртта на субекта’ в марксизма и структурализма, в които суверенността му като разум, основаващ познанието, истината, смисъла, започва да избледнява в процеса на неговото историцизиране, контекстуализиране, парцелизиране. Без да се вписвам в ‘стратегическия анализ’ на Мишел Крозие, се вслушвам в аргумента за тежестите на системата и необходимостта от балансиране между индивидуалната активност и колективните детерминанти. Не заставам безрезервно и до П. Бурдийо, който е застанал повече от страната на системата, но споделям неговото питане за факторите и

причините, ориентиращи актьорите да действат по един или друг начин. Нито актьорът, нито системата са всичко. Как актьорите замислят, дефинират, реализират своите миграционни проекти в системи, които все повече ги ориентират в противоположната посока на ограничаване и затрудняване на мобилността, е теоретичният център на книгата.

Третата група заключения са свързани с прехода *от стрели към спагети* (G. Herzlich) и *космополитизацията на биографиите* (L. Rouleau-Berger). Стрелата изразява класическото разбиране на миграцията и със своята ясна, солидна, категорична и предвидима форма визуализира големия наратив на тази теоретична парадигма. Спагетите релативизират силната йерархизация между център и периферия, между заминаване и усядане, имплицитна на стрелите. Те илюстрират все по-индивидуализираните и диверсифицирани миграционни траектории, транснационализирането на миграционните практики.

Четвъртата група резултати са свързани с *разлетяването между политиките и пътищата*, между все по-ригидните европейски и национални миграционни политики и все по-мобилните граждани. Политики, които се разминават с професионалните и екзистенциални проекти на нарастващ брой граждани, страдат от тежък демократичен дефицит. Миграцията е преимуществено трудова, политическият дискурс я конструира все повече и все по-драматично не в термините на пазара на труда, а в термините а сигурността. Сигурността все повече се превръща в самоцел и се оплита в кръгова каузалност, в която опасността и заплахите – а миграцията бива представена като едно от техните лица – се конструират от политиките за сигурност, за да оправдаят все по-нарастващата тежест на политиките за сигурност. Идеите за човешка сигурност остават маргинален интелектуален и милитантистки контрапункт. Когато политиките се сетят за човешка сигурност, то е най-вече в 'декоративен' смисъл, за да добавят човешки права и други политически коректни украшения към все по-секуритизираните дискурси. Превръщането на антиимигрантските и секуритарни дискурси в значителен електорален капитал е най-динамичното измерение на политизирането на миграцията, популистката вълна през 2014 г. категорично го доказва.

Петата група заключения са свързани с теоретизирането на *пост-комунистическия миграционен модел*. Той потвърждава политологичната интерпретация, че главни генератори на миграционни потоци не са най-бедните страни, а страните, осъществяващи бърза и радикална политическа и социална промяна. Пост-комунистическият миграционен модел се различава съществено и от класическия емиграционен модел, и от класическия имиграционен модел, и от средиземноморския модел. Средиземноморските страни преминават късно от емиграция към имиграция; посткомунистическите откриват едновременно емиграцията и имиграцията. Макар и несравнима с емиграцията в количествен смисъл, имиграцията в България е изключително интересен и иновативен феномен. Имигрантът и в класическия, и в средиземноморския модел се вписва в концепцията за двойния пазар на труда и заема неатрактивните за местните граждани ниши, имигрантът в България има различен профил – той е самонает, има малък или среден бизнес. Работи или във фирми на свои сънародници и други имигранти или сам създава работни места – и за имигранти, и за българи. Малко имигранти работят в български фирми, повече българи работят в имигрантски фирми. Кризата изключително тежко удари имигрантския бизнес, съсредоточен най-вече в търговията и ресторантьорството, но не променя радикално профила му. Имигрантът у нас е предприемчив и активен, интеграцията в пазара на труда интерферира позитивно с езикова, културна и социална интеграция. Позитивният образ на имигранта у нас илюстрира централната теза на книгата за

миграцията като ресурс и овластяване. Този 'преобърнат' позитивен профил е *diferentia specifica* на българската посткомунистическа имиграция. Книгата е един от първите опити за неговото теоретизиране и картографиране. Публичните политики са още дефицитни по отношение на разбиране на тази специфика. Фокусът върху сигурността деформира образа на имиграцията, който имиграционната политика си създава, и възпрепятства формулирането на адекватни интеграционни политики.

Шестата група заключения са свързани с *динамиката детериториализация – ретериториализация*. Миграцията е най-наситеният разказ за територията. 'Износът' на житейски планове, професионални стратегии и лични проекти детериториализира държавата. Желанието да обвържеш професионален проект и афективна енергия чрез имиграция, завръщане, циркулярна миграция, транснационализъм я ретериториализира, издига статута ѝ. Пост-комунистическа България е във вихъра на ре/де/териториализиращи динамики.

Седмата група заключения са свързани с възникването на *нова дигитална диаспора и транснационална контекстаторна гражданственост*. Традиционно диаспората се мисли в термините на език и култура и нейните връзки с родината се тъкат от две централни институции – семейството и държавата. Социалните мрежи и протестите са демиургът на една нова, дигитална диаспора, чиито връзки са изградени от една трансгранична, активна и ангажирана гражданственост. Солидарността вече не е с държавата, а с гражданите срещу безотговорни и корумпирани елити в името на стратегическа и отговорна държавност.